

ANATOMIA I FIZJOLOGIA ZWIERZĄT

H. PRZESPOLEWSKA • K. BARSZCZ

Spis treści

Wstęp	13
Wykaz skrótów	14
I. Części i okolice ciała zwierząt	15
II. Podstawy budowy i czynności życiowych komórki zwierzęcej	20
1. Budowa komórki zwierzęcej	20
2. Przejawy życiowe komórki zwierzęcej	22
III. Typy, budowa oraz funkcje tkanek	25
1. Tkanka nabłonkowa	25
1.1. Nabłonki jednowarstwowe	26
1.2. Nabłonki wielowarstwowe	27
2. Tkanka łączna	28
3. Tkanka mięśniowa	40
4. Tkanka nerwowa	43
5. Tkanka glejowa	45
IV. Układ kostny, systema skeletale	47
1. Kościec, <i>skeleton</i>	47
Rozwój kości	49
1.1. Kręgosłup, <i>columna vertebralis</i>	50
Rozwój kręgosłupa	56
1.2. Kościec klatki piersiowej, <i>skeleton thoracis</i>	56
Rozwój żeber i mostka	58
1.3. Czaszka, <i>cranium</i>	58
1.3.1. Kości mózgowieczaszkowe	58
1.3.2. Kości trzewieczaszkowe	62
Rozwój czaszki	65
1.4. Kościec kończyn, <i>skeleton membrorum</i>	66
1.4.1. Kości kończyny piersiowej, <i>ossa membri thoracici</i>	66
1.4.1.1. Obręcz kończyny piersiowej, <i>cingulum membri thoracici</i>	66
1.4.1.2. Kościec ramienia, <i>skeleton brachii</i>	66
1.4.1.3. Kościec przedramienia, <i>skeleton antebrachii</i>	67

1.4.1.4.	Kośćciec ręki, <i>skeleton manus</i>	69
1.4.2.	Kości kończyny miednicznej, <i>ossa membri pelvini</i>	72
1.4.2.1.	Obręcz kończyny miednicznej, <i>cingulum membri pelvini</i> – k. miedniczna, <i>os coxae</i>	72
1.4.2.2.	Kośćciec uda, <i>skeleton femoris</i>	73
1.4.2.3.	Kośćciec podudzia, <i>skeleton cruris</i>	75
1.4.2.4.	Kośćciec stopy, <i>skeleton pedis</i>	76
	Rozwój kończyn	77
2.	Połączenia kości, <i>juncturae ossium</i>	78
2.1.	Połączenia kręgosłupa, <i>articulationes columnae vertebralis</i>	80
2.2.	Połączenia klatki piersiowej, <i>articulationes thoracis</i>	82
2.3.	Połączenia czaszki, <i>articulationes cranii</i>	84
2.4.	Połączenia kończyny piersiowej, <i>articulationes membri thoracici</i>	84
2.5.	Połączenia kończyny miednicznej, <i>articulationes membri pelvini</i>	85
	Rozwój połączeń kości	86
3.	Układ kostny ptaka	86
4.	Fizjologia układu kostnego	90
V.	Układ mięśniowy, <i>systema musculare</i>	93
1.	Budowa i podział mięśni	93
1.1.	Mięśnie skórne, <i>mm. cutanei</i>	93
1.2.	Mięśnie szkieletowe, <i>mm. sceletales</i> – budowa i typy	93
1.3.	Narządy pomocnicze mięśni	95
1.4.	Podział mięśni szkieletowych na zespoły	96
1.4.1.	Mięśnie głowy, <i>mm. capitis</i>	96
1.4.2.	Mięśnie szyi, <i>mm. colli</i>	98
1.4.3.	Mięśnie grzbietu, <i>mm. dorsi</i>	99
1.4.4.	Mięśnie klatki piersiowej, <i>mm. thoracis</i>	99
1.4.5.	Mięśnie brzucha, <i>mm. abdominis</i>	100
1.4.6.	Mięśnie ogona, <i>mm. caudae</i>	101
1.4.7.	Mięśnie kończyn, <i>mm. membrorum</i>	101
1.4.7.1.	Mięśnie kończyny piersiowej, <i>mm. membri thoracici</i>	101
1.4.7.1.1.	Mięśnie stawu ramiennego	101
1.4.7.1.2.	Mięśnie stawu łokciowego	103
1.4.7.1.3.	Mięśnie stawów promieniowo-łokciowych	103
1.4.7.1.4.	Mięśnie stawu nadgarstka	103
1.4.7.1.5.	Mięśnie stawów palców ręki długie	103
1.4.7.1.6.	Mięśnie stawów palców ręki krótkie	104
1.4.7.2.	Mięśnie kończyny miednicznej, <i>mm. membri pelvini</i>	104
1.4.7.2.1.	Mięśnie obręczy kończyny miednicznej	104
1.4.7.2.2.	Mięśnie stawu biodrowego	104
1.4.7.2.3.	Mięśnie stawu kolanowego	105
1.4.7.2.4.	Mięśnie stawu stępu.....	105
1.4.7.2.5.	Mięśnie stawów palców stopy	106
2.	Układ ustaleniowy	106
2.1.	Układ ustaleniowy kończyny piersiowej	106

2.2.	Układ ustaleniowy kończyny miednicznej	107
	Rozwój mięśni	107
3.	Mięśnie ptaka	108
4.	Fizjologia układu mięśniowego	109
VI.	Jamy ciała, <i>cava corporis</i>	114
1.	Jama klatki piersiowej, <i>cavum thoracis</i>	114
2.	Jama brzuszna, <i>cavum abdominis</i>	116
3.	Jama miednicy, <i>cavum pelvis</i>	116
VII.	Układ oddechowy, <i>systema respiratorium</i>	119
1.	Nos, <i>nasus (rhin)</i>	120
1.1.	Nos zewnętrzny, <i>nasus externus</i>	120
1.2.	Jama nosowa, <i>cavum nasi</i>	120
2.	Zatoki przynosowe, <i>sinus paranasales</i>	123
3.	Gardło, <i>pharynx</i>	125
4.	Krtąń, <i>larynx</i>	125
4.1.	Chrząstki krtani, <i>cartilagineae laryngis</i>	125
4.2.	Jama krtani, <i>cavum laryngis</i>	127
5.	Tchawica, <i>trachea</i>	127
6.	Oskrzela, <i>bronchi</i>	128
7.	Płuco, <i>pulmo (pneumon)</i>	129
7.1.	Budowa płuca	129
7.2.	Podział płuc na płaty, segmenty oskrzelowo-płucne	130
	Rozwój układu oddechowego	132
8.	Układ oddechowy ptaka	132
9.	Fizjologia układu oddechowego ssaka	135
9.1.	Oddychanie zewnętrzne	136
9.1.1.	Wentylacja płuc	136
9.1.2.	Typy oddychania	138
9.1.3.	Transport powietrza do płuc	138
9.1.4.	Wymiana gazowa	140
9.2.	Oddychanie wewnętrzne	141
10.	Fizjologia układu oddechowego ptaka	141
VIII.	Układ trawienny (pokarmowy), <i>systema digestorium</i>	143
1.	Jama ustna, <i>cavum oris</i>	143
1.1.	Podniebienie, <i>palatum</i>	144
1.2.	Gruczoły ślinowe, <i>gll. salivariae</i>	144
1.3.	Język, <i>lingua (glossa)</i>	146
1.4.	Zęby, <i>dentes</i>	148
2.	Gardło, <i>pharynx</i>	151
3.	Przełyk, <i>oesophagus</i>	152
4.	Żołądek, <i>ventriculus (gaster)</i>	153
5.	Jelito, <i>intestinum</i>	158
5.1.	Jelito cienkie, <i>intestinum tenuae</i>	158

5.2.	Jelito grube, <i>intestinum crassum</i>	160
6.	Kanał odbytowy, <i>canalis analis</i> i odbyt, <i>anus</i>	162
7.	Wątroba, <i>hepar (jecur)</i>	163
8.	Trzustka, <i>pancreas</i>	164
	Rozwój układu trawiennego	165
9.	Układ trawienny (pokarmowy) ptaka	167
10.	Fizjologia układu trawiennego (pokarmowego) ssaka	170
10.1.	Procesy zachodzące w jamie ustnej	172
10.2.	Procesy zachodzące w gardle – połykanie	174
10.3.	Procesy zachodzące w żołądku	174
10.3.1.	Procesy zachodzące w żołądku zwierząt mięsożernych i wszystkożer- nych	175
10.3.2.	Procesy zachodzące w żołądku konia	175
10.3.3.	Procesy zachodzące w żołądku przeżuwaczy	176
10.4.	Procesy zachodzące w jelicie cienkim	179
10.5.	Procesy zachodzące w jelicie grubym	181
11.	Fizjologia układu trawiennego (pokarmowego) ptaka	182
IX.	Układ moczowo-płciowy, systema urogenitale	185
1.	Narządy moczowe, <i>organa urinaria</i>	185
1.1.	Nerka, <i>ren (nephros)</i>	186
1.2.	Miedniczka nerkowa, <i>pelvis renalis</i>	189
1.3.	Moczowód, <i>ureter</i>	190
1.4.	Pęcherz moczowy, <i>vesica urinaria (cystis)</i>	190
1.5.	Cewka moczowa męska, <i>urethra masculina</i>	191
1.6.	Cewka moczowa żeńska, <i>urethra feminina</i>	192
	Rozwój narządów moczowych	192
2.	Narządy płciowe męskie, <i>organa genitalia masculina</i>	193
2.1.	Jądro, <i>testis (orchis, didymis)</i>	193
2.2.	Najądrze, <i>epididymis</i>	193
2.3.	Nasieniowód, <i>ductus deferens</i>	194
2.4.	Prącie, <i>penis (phallus)</i> i napletek, <i>praeputium</i>	195
2.5.	Gruczoły płciowe dodatkowe, <i>gll. genitales accessoriae</i>	197
	Rozwój narządów płciowych męskich	199
3.	Narządy płciowe żeńskie, <i>organa genitalia feminina</i>	199
3.1.	Jajnik, <i>ovarium</i>	200
3.2.	Jajowód, <i>tuba uterina (salpinx)</i>	201
3.3.	Macica, <i>uterus (metra, hystera)</i>	202
3.4.	Pochwa, <i>vagina (colpos)</i>	203
3.5.	Przedśionek pochwy, <i>vestibulum vaginae</i>	204
3.6.	Srom, <i>pudendum femininum (vulva)</i>	204
3.7.	Łechtaczka, <i>clitoris</i>	204
	Rozwój narządów płciowych żeńskich	205
3.8.	Błony płodowe, <i>membranae foetales</i>	205
3.9.	Łożysko, <i>placenta</i>	207
4.	Układ moczowo-płciowy ptaka	209

4.1.	Narządy moczowe	209
4.2.	Narządy płciowe męskie	209
4.3.	Narządy płciowe żeńskie	210
5.	Fizjologia narządów moczowych ssaka	212
5.1.	Wytwarzanie, wydalanie i oddawanie moczu	212
5.2.	Skład chemiczny i właściwości wydalanego moczu ostatecznego	213
6.	Fizjologia narządów moczowych ptaka	216
7.	Fizjologia narządów płciowych ssaka	216
7.1.	Fizjologia narządów płciowych męskich	217
7.2.	Fizjologia narządów płciowych żeńskich	219
7.3.	Okres od zaplemnienia do porodu	222
8.	Fizjologia narządów płciowych ptaka	226
X.	Układ krążenia, <i>systema circulatorium</i>	229
1.	Układ sercowo-naczyniowy (krwionośny), <i>systema cardiovasculare</i>	229
1.1.	Serce, <i>cor (kardia)</i>	229
1.1.1.	Budowa serca	230
1.1.2.	Układ przewodzący serca	233
1.1.3.	Ukrwienie serca	234
1.2.	Serce w aspekcie klinicznym	234
1.3.	Naczynia krwionośne, <i>vasa sanguinea</i>	237
1.4.	Krążenie krwi	239
1.4.1.	Krwiobieg mały (płucny)	239
1.4.2.	Krwiobieg duży (ogólny)	239
1.5.	Naczynia krwionośne ważne klinicznie	244
	Rozwój układu sercowo-naczyniowego (krwionośnego)	246
2.	Układ chłonny, <i>systema lymphaticum</i>	247
2.1.	Narządy chłonne, <i>organa lymphatica</i>	247
2.1.1.	Węzeł chłonny, <i>lymphonodus (nodus lymphaticus)</i>	248
2.1.2.	Śledziona, <i>lien (splen)</i>	251
2.1.3.	Grasica, <i>thymus</i>	253
2.2.	Naczynia chłonne, <i>vasa lymphatica</i>	253
	Rozwój układu chłonnego	254
3.	Układ krążenia ptaka	255
3.1.	Układ sercowo-naczyniowy (krwionośny)	255
3.2.	Układ chłonny	255
4.	Naczynia krwionośne ptaka ważne klinicznie	256
5.	Fizjologia układu sercowo-naczyniowego ssaka	257
5.1.	Fizjologia krwi	257
5.1.1.	Odporność	261
5.1.2.	Hemostaza	263
5.1.3.	Właściwości fizyczne krwi	264
5.2.	Fizjologia serca	265
5.3.	Fizjologia naczyń krwionośnych	267
5.4.	Regulacja krążenia krwi	269
5.5.	Grupy krwi	271

6.	Fizjologia układu chłonnego	273
7.	Fizjologia układu sercowo-naczyniowego (krwionośnego) ptaka	273
XI.	Gruczoły dokrewne, <i>glandulae endocrinae</i>	276
1.	Gruczoły dokrewne ssaka	276
1.1.	Podwzgórze, <i>hypothalamus</i>	277
1.2.	Przysadka, <i>hypophysis (gl. pituitaria)</i>	277
1.3.	Szyszynka, <i>gl. pinealis (corpus pineale)</i>	278
1.4.	Gruczoł tarczowy (tarczycza), <i>gl. thyreoidea</i>	278
1.5.	Gruczoły przytarczycowe (przytarczycze), <i>gll. parathyreoideae</i>	278
1.6.	Gruczoł nadnerczowy (nadnercze), <i>gl. adrenalis (gl. suprarenalis)</i>	278
	Rozwój gruczołów dokrewnych	280
2.	Gruczoły dokrewne ptaka	280
3.	Fizjologia gruczołów dokrewnych	281
3.1.	Hormony podwzgórza	281
3.2.	Hormony przysadki	282
3.3.	Hormon szyszynki	284
3.4.	Hormony gruczołu tarczowego (tarczycy)	285
3.5.	Hormon gruczołów przytarczycowych (przytarczyc)	286
3.6.	Hormony gruczołu nadnerczowego (nadnercza)	286
3.7.	Hormony części wewnątrzwydzielniczej trzustki	288
3.8.	Stres	289
XII.	Układ nerwowy, <i>systema nervosum</i>	291
1.	Układ nerwowy ośrodkowy, <i>systema nervosum centrale</i>	292
1.1.	Rdzeń kręgowy, <i>medulla spinalis</i>	292
1.1.1.	Opony rdzenia kręgowego, <i>meninges medullae spinalis</i>	293
1.1.2.	Budowa rdzenia kręgowego	294
1.2.	Mózgowie, <i>encephalon</i>	295
1.2.1.	Opony mózgowia, <i>meninges encephali</i>	296
1.2.2.	Budowa i podział mózgowia	297
2.	Układ nerwowy obwodowy, <i>systema nervosum periphericum</i>	300
2.1.	Nerwy, <i>nervi</i>	300
2.1.1.	Nerwy rdzeniowe, <i>nervi spinales</i>	301
2.1.2.	Nerwy czaszkowe, <i>nervi craniales</i>	303
2.2.	Zwoje nerwowe, <i>ganglia nervosa</i>	305
3.	Układ nerwowy autonomiczny, <i>systema nervosum autonomicum</i>	305
3.1.	Część współczulna, <i>pars sympathica</i>	306
3.2.	Część przywspółczulna, <i>pars parasymphatica</i>	307
3.3.	Część śródścienna, <i>pars intramuralis</i>	308
	Rozwój układu nerwowego	309
4.	Układ nerwowy ptaka	310
5.	Fizjologia układu nerwowego	311
5.1.	Przeływ impulsów nerwowych	311
5.2.	Główne poziomy czynnościowe układu nerwowego ośrodkowego	316
5.2.1.	Poziom rdzenia kręgowego	316

5.2.2.	Niższy poziom mózgowia	316
5.2.3.	Wyższy (korowy) poziom mózgowia	317
5.3.	Fizjologia układu nerwowego autonomicznego (wegetatywnego)	317
5.3.1.	Część współczulna	318
5.3.2.	Część przywspółczulna	320
5.4.	Typy układu nerwowego warunkujące zachowanie zwierząt	321
5.5.	Czucie bólu	322
XIII.	Narządy zmysłów, <i>organa sensuum</i>	325
1.	Narząd wzroku, <i>organum visus</i>	325
1.1.	Gałka oczna, <i>bulbus oculi</i>	325
1.1.1.	Ściana gałki ocznej	326
1.1.2.	Wnętrze gałki ocznej	329
1.2.	Nerw wzrokowy, <i>n. opticus</i>	330
1.3.	Narządy dodatkowe oka, <i>organa oculi accessoria</i>	330
	Rozwój narządu wzroku	332
2.	Narząd przedsionkowo-ślimakowy (ucho), <i>organum vestibulocochleare (auris)</i>	332
2.1.	Ucho zewnętrzne, <i>auris externa</i>	333
2.2.	Ucho środkowe, <i>auris media</i>	334
2.3.	Ucho wewnętrzne, <i>auris interna</i>	335
	Rozwój narządu przedsionkowo-ślimakowego	336
3.	Narządy zmysłów ptaka	337
4.	Fizjologia narządów zmysłów	338
4.1.	Fizjologia narządu wzroku	338
4.1.1.	Mechanizm widzenia	340
4.1.2.	Zdolność adaptacji i akomodacji	340
4.2.	Fizjologia narządu przedsionkowo-ślimakowego (słuchu i równowagi)	342
4.2.1.	Fizjologia narządu słuchu	342
4.2.2.	Fizjologia narządu równowagi	343
4.3.	Fizjologia narządu powonienia	344
4.4.	Fizjologia narządu smaku	344
XIV.	Powłoka wspólna, <i>integumentum commune</i>	347
1.	Skóra, <i>cutis</i>	347
2.	Wytwory skóry	349
2.1.	Włosy, <i>pili</i>	349
2.2.	Gruczoły skóry, <i>glandulae cutis</i>	350
2.3.	Opuszki, <i>tori</i>	352
2.4.	Narządy palcowe, <i>organa digitalia</i>	354
2.5.	Rogi, <i>cornua</i>	357
	Rozwój powłoki wspólnej	358
3.	Powłoka wspólna ptaka	358
4.	Fizjologia powłoki wspólnej	361
4.1.	Funkcja ochronna i obronna	361
4.2.	Funkcja termoregulacyjna	361

4.3.	Funkcja wydzielnicza	365
4.3.1.	Wydzielanie i wydalanie mleka (lub siary)	365
4.3.2.	Inne funkcje	368
	Literatura	369
	Źródła zdjęć, rycin i tabel	370

Wstęp

Anatomia i fizjologia zwierząt są dziedzinami nauk biologicznych, mającymi na celu poznanie budowy i funkcjonowania organizmu. Anatomia zajmuje się morfologią różnych struktur organizmów zwierzęcych (np. tkanek, narządów, układów), a fizjologia – ich czynnościami. Znajomość tych działów stanowi podstawę do nauki zagadnień objętych innymi przedmiotami, a także będzie przydatna podczas wykonywania pracy zawodowej. W zależności od stosowanych metod badawczych rozróżnia się:

- anatomię makroskopową, w której tradycyjną metodą badawczą jest preparowanie zwłok, dokonywanie obserwacji gołym okiem oraz pomiarów tradycyjnymi narzędziami, np. suwmiarką;
- anatomię mikroskopową, posługującą się w badaniu komórek, tkanek, narządów i układów różnego rodzaju mikroskopami od świetlnego po elektronowy;
- anatomię prawidłową (ogólną, szczegółową), opisującą prawidłową budowę, położenie i stosunki narządów w organizmie;
- anatomię patologiczną, opisującą zmiany anatomiczne w tkankach, narządach i układach spowodowane chorobą;
- anatomię porównawczą, zajmującą się porównywaniem budowy poszczególnych narządów i układów u różnych grup systematycznych zwierząt;
- anatomię rozwojową, badającą budowę i kształtowanie się narządów oraz układów u zarodków i płodów w okresie prenatalnym;
- anatomię czynnościową, zajmującą się budową narządów w powiązaniu z ich funkcjami w organizmie;
- anatomię systematyczną (opisową), badającą organizm według poszczególnych układów i ich narządów, które są rozpatrywane w odpowiedniej kolejności;
- anatomię topograficzną, badającą położenie i kształt narządów, ich wzajemne stosunki w różnych okolicach oraz częściach ciała;
- anatomię kliniczną, zajmującą się badaniem narządów i układów w związku z potrzebami praktyki lekarsko-weterynaryjnej, np. chirurgii;
- anatomię obrazową, wizualizującą przyżyciowo organizm zwierzęcia (np. RTG, CT, MRI, USG).

Podręcznik ten jest przeznaczony przede wszystkim dla uczniów techników weterynaryjnych. Zawarte w nim, wybrane treści mogą również służyć innym, pokrewnym kierunkom kształcenia na poziomie średnim.

Zawarte są w podręczniku podstawowe informacje z zakresu anatomii i fizjologii zwierząt – ogólne zasady budowy organizmu, podstawy budowy i funkcji komórki i tkanek zwierzęcych, a także budowa oraz czynności poszczególnych narządów i układów dwóch gromad kręgowców – ssaków i ptaków. Uwzględniono przy tym gatunki najbardziej u nas popularne (koń; bydło; małe przeżuwacze – owca, koza; świnia; zwierzęta mięsożerne – pies, kot). Anatomię i fizjologię ptaków na przykładzie kury opisano w zarysie. Inne gatunki ssaków i ptaków przedstawiono w celu podkreślenia wyjątkowych różnic anatomiczno-fizjologicznych.

Aby wykazać skomplikowaną przeszłość poszczególnych struktur organizmu zwierzęcego oraz jej wpływ na budowę i funkcję ostateczną, dodatkowo zamieszczono w formie skróconej wiadomości dotyczące ich rozwoju. Jest to materiał przeznaczony dla uczniów, którzy są zainteresowani pogłębieniem wiedzy.

Zastosowane mianownictwo jest zgodne z „Anatomicznym mianownictwem weterynaryjnym” (PWRiL, Warszawa 2002). Niektóre obowiązujące i używane miana, bardzo logiczne, mogą budzić zdziwienie, np. przymiotnik „doczaszkowy” czy „doogonowy” oznacza kierunek, a wcale nie wskazuje na to, że ma związek z budową czaszki lub ogona. Dla struktur zasadniczych, zgodnie z tradycją, obok nazw polskich podano również miana łacińskie, a niekiedy także greckie. Przy opisie stosunków występujących częściej posługiwano się ogólnie przyjętymi skrótami.

Wykaz skrótów

<i>gl.</i> – <i>glandula</i>	n.	– nerw	
<i>gll.</i> – <i>glandulae</i>	nn.	– nerwy	
k.	– kość	t.	– tętnica
kk.	– kości	tt.	– tętnice
m.	– mięsień	ż.	– żyła
mm.	– mięśnie	żż.	– żyły

• Części i okolice ciała zwierząt

Części i okolice ciała zwierząt opisuje anatomia topograficzna. Jej celem jest nauczenie widzenia przestrzennego organizmu, budowy warstwowej, określenie położenia narządów i struktur w organizmie oraz w stosunku do siebie.

Do określenia położenia narządów stosuje się różne metody.

Holotopia określa położenie narządu w organizmie (np. położenie serca w jamie klatki piersiowej, żołądka w jamie brzusznej).

Skeletotopia opisuje położenie narządu w stosunku do elementów kostnych (np. płuca w stosunku do żeber).

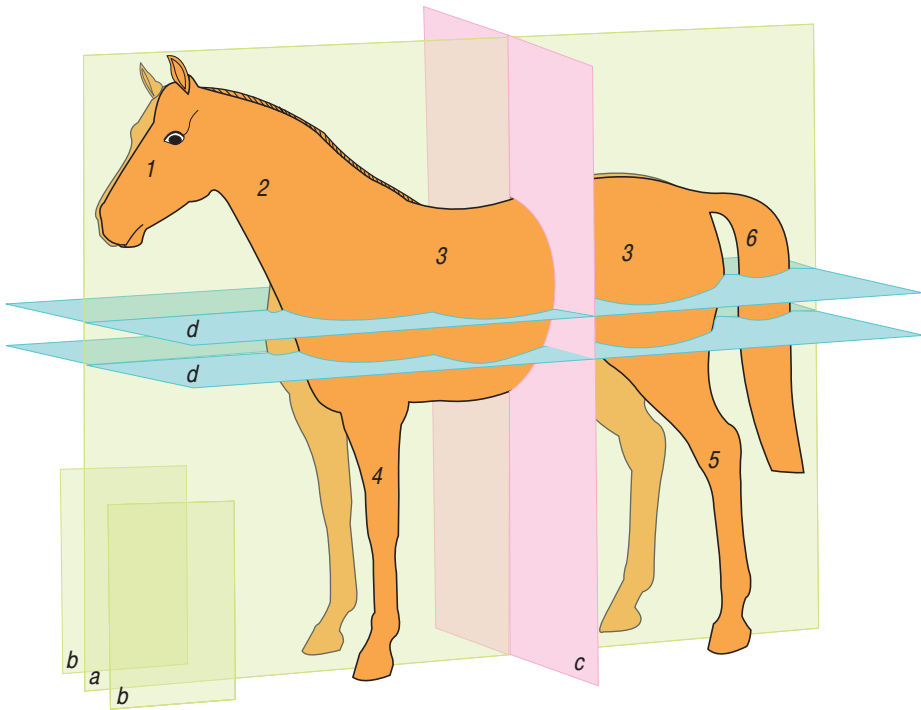
Syntopia mówi o położeniu narządów w stosunku do siebie (np. wątroby do żołądka).

Stratygrafia opisuje warstwowe ułożenie poszczególnych struktur, poczynając od skóry, przez kościec do jam ciała.

Wyznaczenie kilku umownych płaszczyzn, które dzielą ciało zwierzęcia na odpowiednie części, ułatwia orientację przestrzenną (ryc. 1). Płaszczyzna pośrodkowa biegnie wzdłuż osi długiej ciała i dzieli je na symetryczne połowy – prawą i lewą, wyznaczając jednocześnie kierunek prawy – lewy. Płaszczyzny strzałkowe, inaczej przypośrodkowe (równoległe do płaszczyzny pośrodkowej), wyznaczają kierunki – przyśrodkowy (bliżej płaszczyzny pośrodkowej) i boczny (dalej od płaszczyzny pośrodkowej). Płaszczyzny poprzeczne przebiegają prostopadle do płaszczyzny pośrodkowej i płaszczyzn strzałkowych, dzielą ciało na części doczaszkowe i doogonowe. Płaszczyzny poprzeczne na ręce wyznaczają kierunek grzbietowy (grzbiet ręki) i dłoniowy, na stopie – grzbietowy (grzbiet stopy) i podeszwy. Płaszczyzny grzbietowe pozwalają określić kierunki: na tułowie – dogrzbietowy (bliżej kręgosłupa) i do brzuszny (dalej od kręgosłupa); na głowie – górny i dolny; na kończynach – bliższy i dalszy.

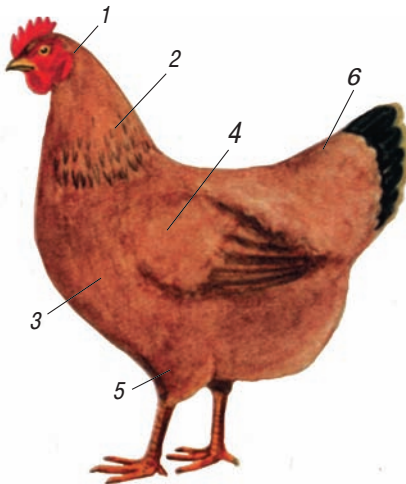
W ciele zwierzęcia rozróżnia się następujące zasadnicze części: głowę, szyję, tułów, kończyny piersiowe i miedniczne (przednie i tylne) oraz ogon (ryc. 1, 2). W częściach tych rozróżnia się kilkadziesiąt okolic (np. karkową, pachową, krocza), umożliwiających orientowanie się w położeniu narządów i mniejszych struktur.

Głowa jest najbardziej wysuniętą do przodu częścią ciała zwierzęcia. Od tyłu sąsiaduje z szyją, od której oddziela ją umowna granica, stanowiąca płaszczyznę poprzeczną przebiegającą pomiędzy k. potyliczną mózgowioczaszki a kręgiem

Ryc. 1. Zasadnicze płaszczyzny i części ciała na przykładzie konia

a – płaszczyzna pośrodkowa; *b* – płaszczyzna strzałkowa; *c* – płaszczyzna poprzeczna; *d* – płaszczyzna grzbietowa; 1 – głowa; 2 – szyja; 3 – tułów; 4 – kończyna piersiowa; 5 – kończyna miedniczna; 6 – ogon

Ryc. 2. Części ciała kury

1 – głowa; 2 – szyja; 3 – tułów; 4 – kończyna piersiowa; 5 – kończyna miedniczna; 6 – ogon

szyjnym I (szczytowym) i dalej poprowadzona wzdłuż doogonowej krawędzi gałęzi żuchwy.

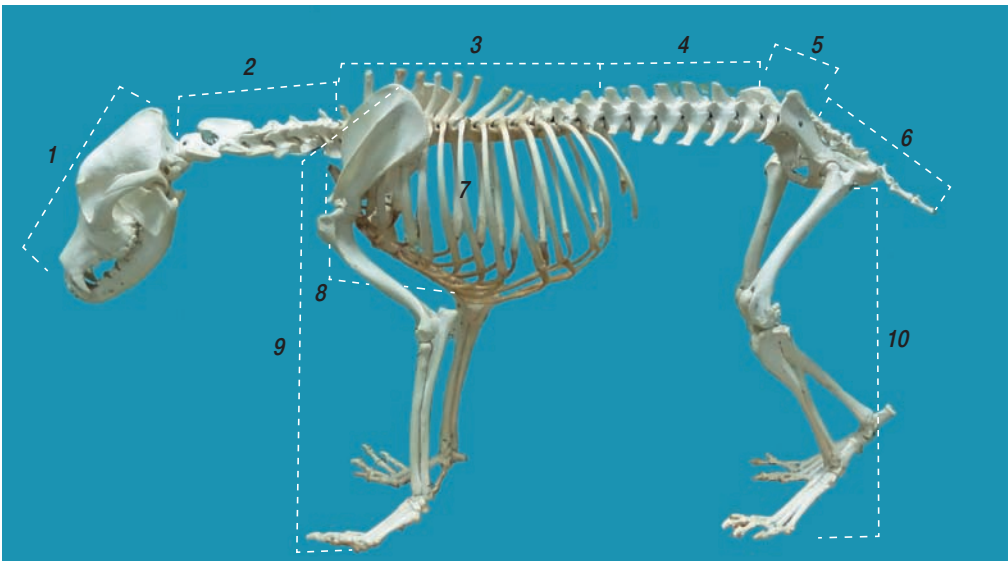
Na głowie rozróżnia się okolice nosową, ustną, bródkową, policzkową, podoczodołową, żwaczową, oczodołową, międzyżuchwową i skroniową.

IV. Układ kostny, systema skeletale

Układ kostny zwierzęcia budują kości, ich połączenia oraz chrząstki. Nauka o kościach nazywa się osteologią, natomiast o połączeniach kości – artrologią.

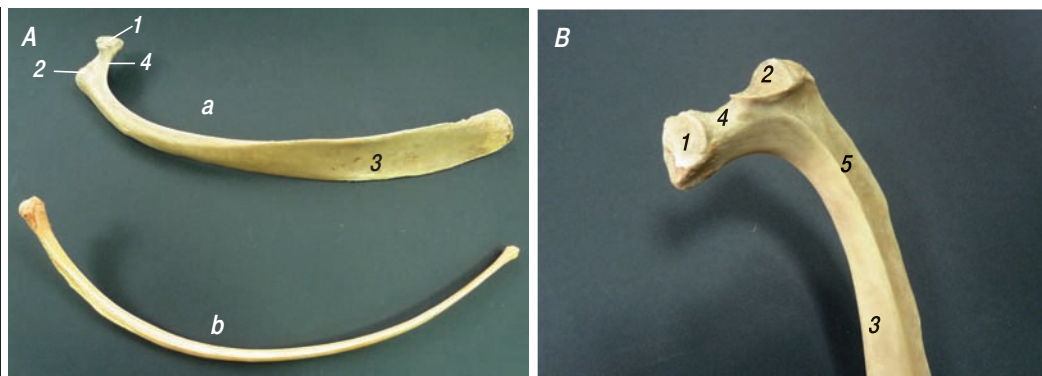
1. Kościec, *skeleton*

Większość kości, *ossa*, w organizmie tworzy kościec zwierzęcia, inaczej szkielet (ryc. 24). Budują go także chrząstki, *cartilagine*s. Kościec stanowi część bierną układu ruchu. Dzieli się na dwie zasadnicze części, tj. kościec osiowy składający się z kręgosłupa, kośćca klatki piersiowej i czaszki oraz kościec kończyn, obejmujący kościec kończyny piersiowej i kościec kończyny miednicznej. W istocie gąbczastej kości znajduje się szpik kostny czerwony, jeden z narządów krwiotwórczych. Kości pełnią w stosunku do niego funkcję ochronną.

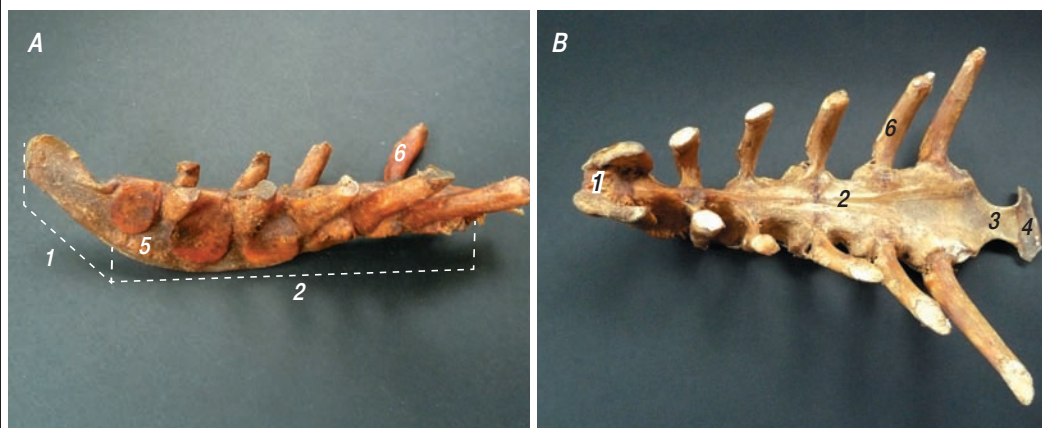

Ryc. 24. Kościec psa

1 – kk. czaszki; 2 – kręgi szyjne; 3 – kręgi piersiowe; 4 – kręgi lędźwiowe; 5 – kręgi krzyżowe (k. krzyżowa); 6 – kręgi ogonowe; 7 – żebro; 8 – mostek; 9 – kk. kończyny piersiowej; 10 – kk. kończyny miednicznej

Ryc. 36. Kość żebrowa: *A* – bydła i konia, *B* – konia
a – k. żebrowa bydła; *b* – k. żebrowa konia; 1 – głowa żebra; 2 – guzek żebra; 3 – trzon żebra;
 4 – szyjka żebra; 5 – bruzda żebra

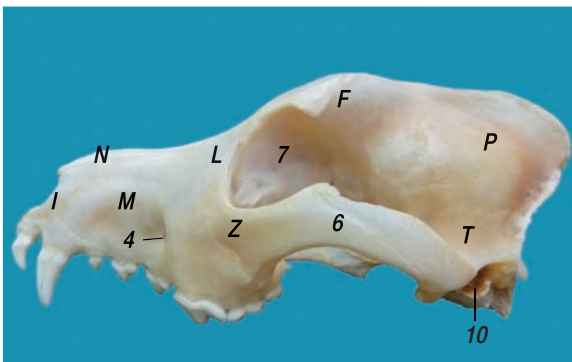

Ryc. 37. Mostek: *A* – konia, *B* – bydła
 1 – rękojeść mostka; 2 – trzon mostka; 3 – wyrostek mieczykowaty; 4 – chrząstka mieczykowata;
 5 – grzebień mostka; 6 – chrząstka żebrowa

Żebra wolne (luźne) nie nawiązują łączności z mostkiem, kończą się w mięśniach brzucha.

Między sąsiadującymi żebrami znajdują się przestrzenie międzyżebrowe zabudowane mm. międzyżebrowymi i powięziami (np. pierwsza przestrzeń międzyżebrowa pomiędzy pierwszym a drugim żebrzem itd). Chrząstki żeber rzekomych po obu stronach klatki piersiowej tworzą łuki żebrowe. Wejście od przodu do jamy klatki piersiowej stanowi wpust doczaszkowy klatki piersiowej, natomiast od tyłu wpust doogonowy klatki piersiowej zabudowany przeponą.

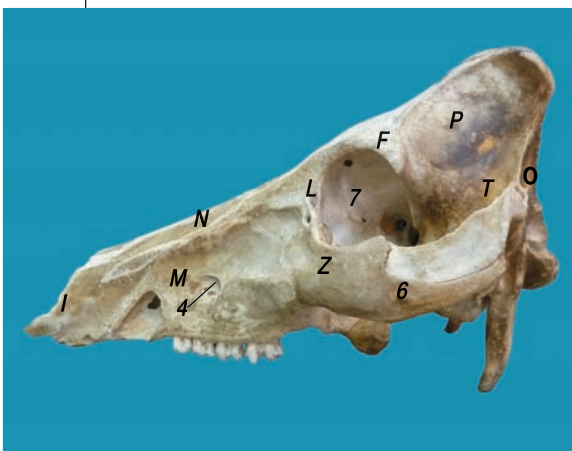
Mostek, *sternum*, ogranicza klatkę piersiową od dołu (ryc. 24, 30, 37). Zbudowany jest z kostnych odcinków mostkowych, połączonych chrząstkozrostami mostkowymi. Rozróżnia się w nim rękojeść mostka skierowaną do-

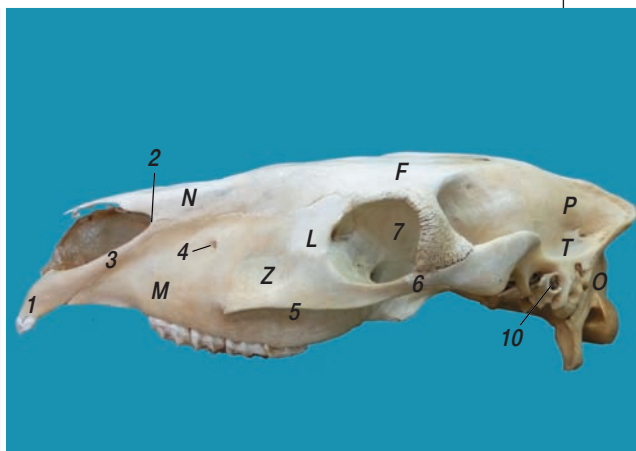
Ryc. 40. Czaszka psa

Ryc. 41. Czaszka bydła

Ryc. 42. Czaszka świni

Ryc. 43. Czaszka konia

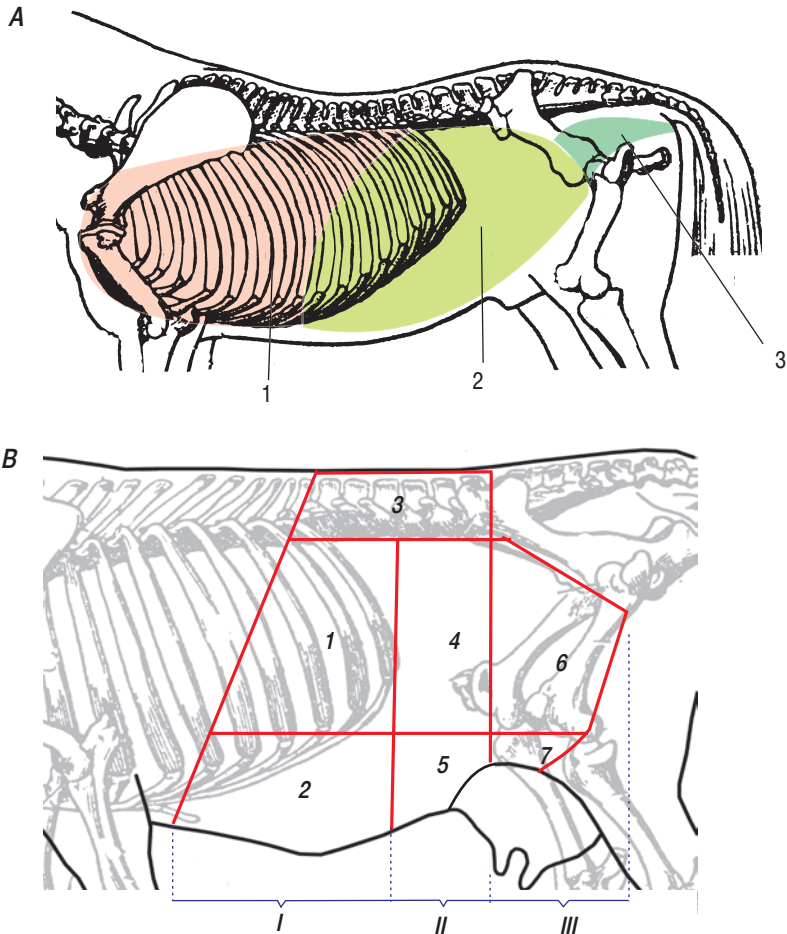
Ryc. 40–43. Czaszka – widok od strony bocznej: *O* – k. potyliczna; *T* – k. skroniowa; *P* – k. ciemieniowa; *F* – k. czołowa; *Z* – k. jarzmowa; *L* – k. łzowa; *N* – k. nosowa; *M* – szczęka; *I* – k. siekaczowa

1 – k. siekaczowa, wyrostek zębodołowy; *2* – wcięcie nosowo-siekaczowe; *3* – k. siekaczowa, wyrostek nosowy; *4* – otwór podoczodołowy; *5* – grzebień twarzowy; *6* – łuk jarzmowy; *7* – oczodoł; *8* – guz twarzowy; *9* – mózdzień; *10* – otwór słuchowy zewnętrzny

Część bębnekowa k. skroniowej tworzy puszkę bębnekową, która zawiera wewnątrz jamę bębnekową z kosteczkami słuchowymi – młoteczką, kowadełką i strzemiączką (ryc. 194). Z jamą bębnekową łączy się przewód słuchowy zewnętrzny, do którego prowadzi otwór słuchowy zewnętrzny. Do jamy bębnekowej otwiera się ujściem bębnekowym część kostna trąbki słuchowej, łącząca ucho środkowe z częścią nosową gardła.

Kość sitowa, *os ethmoidale*, nieparzysta, leży wewnątrz czaszki, na wysokości oczodołów (ryc. 44). Oddziela jamę czaszkową od jamy nosowej. Błona śluzowa, która ją pokrywa, zawiera komórki węchowe.

Ryc. 81.

A – Schemat jam ciała

1 – jama klatki piersiowej; 2 – jama brzuszna; 3 – jama miednicy

B – Okolice jamy brzusznej (brzucha) bydła

I – okolica doczaszkowa brzucha (przedbrzusze), II – okolica środkowa brzucha (śródbrzusze), III – okolica doogonowa brzucha (zabrzusze)

1 – okolica podżebrza lewa; 2 – okolica mieczykowata; 3 – okolica dogrzebietowa (łędźwiowa); 4 – okolica boczna brzucha; 5 – okolica pępkowa; 6 – okolica pachwinowa lewa; 7 – okolica łonowa

jamy brzusznej. Leżą w niej m.in. nerki, określane jako narządy zewnątrz-otrzewnowe.

Zarówno w jamie brzusznej jak i w jamie miednicy, pomiędzy otrzewną ścienną a otrzewną trzewną, znajduje się jama otrzewnej. Zawiera niewielką ilość płynu otrzewnej. Nakłucie jamy otrzewnej wykonuje się w okolicy pępkowej brzucha.